

مقدمهٔ دبیر علمی نکوداشت

مرا عهدی است با جانان که تا جان در بدن دارم هواداران کویش را چو جان خویشتم دارم
صفای خلوت خاطر از آن شمع چو گل جویم فروغ چشم و نور دل از آن ماه ختن دارم

مهد علم و تمدن بشری، سرزمین گهربار ایران، در طول سده‌های متمادی، علما و اندیشمندان بسیاری را در خود جای داده است که همچون فانوسهای روشنی فراراه پرفراز و نشیب کاروان پرشتاب بشر بر تارک فرهنگ و تمدن درخشیده‌اند و همواره ظلمت فراروی انسان را با نور خدایی خود که چه پیش از اسلام و به‌ویژه پس از آن در این سرزمین پاک انباشته شده بود، روشن ساخته‌اند. کم نبودند و نیستند دانشمندانی که مایهٔ فخر و مباهات ایران و ایرانی‌اند و چه بسیارند قهرمانان عرصهٔ علم و دانش که در روزگار خود گمنام ماندند و قدرشان پس از سپری شدن عصرشان شناخته شد و اسفناک است که این بی‌مهری نسبت به اندیشه‌ورزان در چند قرن اخیر شکل یک سنت به خود گرفته است. در فرهنگ و تمدنی که بهر آموزگار جایگاهی بس بلندمرتبه در نظر گرفته شده و سنت احترام به معلم در حدی مورد تأکید قرار گرفته که امیرمؤمنان (ع) در توصیف این مقام فرموده‌اند: «من علمنی حرفاً فقد صیرنی عبداً»، جای بسی شگفتی است که رفعت مقام و منزلت صاحبان اندیشه و حاملان قلم به دست فراموشی سپرده شده است. بی‌تردید، خردورزان حقیقی و آموزگاران راست‌مرام، نسلهای پی‌درپی پس از خویش را به کوی جانان رهنمون می‌سازند و عجب نیست که در این راه قدرشناسی هموعان خود را انتظار نداشته و پاداش خود را از آفریدگار خویش توقع داشته باشند، لیکن مایه شگفتی فراوان است که شاگردان و رهپویان این بزرگان در شناساندن قدر و منزلت آنان به هم‌عصران از تلاش خود دریغ کنند و با این کوتاهی زمینه را برای عرضهٔ الگوهای غیر علمی در عرصه‌های دیگر برای نسل جوان فراهم کنند؛ الگوهایی که در غالب موارد آسیبهای جدی به آرمانهای بلند نسلهای گذشتهٔ این مرز و بوم وارد خواهند کرد. پس بر ماست که تا جان در بدن داریم این بزرگان را چون جان خویش عزیز داریم و این تکلیف را از ناحیهٔ ذات اقدس الهی بدانیم و به عنوان یک وظیفه دینی و ملی به آن گردن نهیم و به خاطر همین احساس است که اینجانب هیچ گاه در رابطه با مجموعهٔ حاضر دست به قلم نبردم، مگر آنکه وضو ساختم و قصد تقرب نمودم.

در سال ۱۳۸۴، پس از آنکه استاد فرهیخته جناب آقای دکتر سید حسین صفائی

پس از سالها تلاش خستگی ناپذیر در عرصه‌های مختلف دانشگاهی به افتخار بازنشستگی نایل آمدند، در اولین شورای دانشکده به عنوان عضو کوچک این شورا پیشنهاد تهیه، تدوین و انتشار مقالاتی به پاس زحمات علمی استاد و به منظور بزرگداشت مقام یک پیش‌کسوت علم حقوق پیشنهاد نمودم. این اقدام می‌توانست نه تنها در بزرگداشت جایگاه یک پیش‌کسوت علم حقوق مؤثر باشد، بلکه موجب رواج رسمی پسندیده دایر بر اهدای مقالات علمی به تمام اساتید ممتازی گردد که پس از این به افتخار بازنشستگی نایل می‌شوند و روشن است که این مجموعه‌ها در غنای فرهنگ حقوقی کشور نیز مؤثر خواهد بود. ایشان در طول حدود چهل سال خدمت مستمر خویش در مناصب علمی و دانشگاهی منشأ خدمات ارزشمندی بودند. نقش آثار قلمی ماندگار ایشان و شاگردانی که در کلاس درس این استاد فرزانه تربیت شدند در ارتقای سطح علمی - حقوقی کشور بر همگان روشن است. علاوه بر تألیفات و کلاسهای درس ایشان، حسن خلق و منش نیکوی استاد نقل محافل حقوقی بوده و خواهد بود. به جهات فوق بود که به محض ارسال فراخوان مقاله، استقبال بی‌نظیری از سوی جامعه حقوقی مشاهده شد. در بادی امر، با توجه به نقشی که جناب آقای دکتر صفائی در کنار سایر خدمات خود، در ترویج حقوق خصوصی و حقوق تطبیقی و تأسیس و اداره مؤسسه حقوق تطبیقی داشته‌اند، تصمیم گرفته شد مجموعه‌ای که در بزرگداشت ایشان تدوین می‌شود نام «گفتارهایی در حقوق خصوصی و حقوق تطبیقی» به خود گیرد، لیکن به جهت تنوع مقالاتی که واصل گردید، محدود نمودن موضوع مجموعه مقالات اجتناب‌ناپذیر نمود و در این راستا عنوان «حقوق مدنی تطبیقی» برای یکی از مجموعه‌ها و «تأملاتی در حقوق تطبیقی» برای مجموعه حاضر برگزیده و سعی شد با گزینش مقالات در زمینه‌های مختلف حقوق تطبیقی، زوایای مختلف بحث دیده شود و از طرفی دقت شد که از دانشکده‌ها و مجامع مختلف حقوقی، مقاله یا مقالاتی مورد پذیرش قرار گیرد. ضمن اینکه از تمامی کسانی که با ارسال مقالات خویش این جانب را مرهون لطف و عنایت خویش قرار دادند صمیمانه تقدیر و تشکر می‌کنم و با عرض پوزش به محضر سرورانی که ترکیب جدید مجموعه و محدودیتهای موجود امکان استفاده از مقالات بسیار ارزشمند آنان را از کف ما ربود، تصریح می‌نماید که در نظر گرفتن ملاحظات فوق بود که ما را بر آن داشت تا مجموعه حاضر را در دو کتاب تنظیم و ارائه نمایم.

مقالاتی که در مجموعه حاضر تحت عنوان «تأملاتی در حقوق تطبیقی» به جامعه حقوقی کشور تقدیم می‌شود، نه تنها ناظر به مطالعه عمومی حقوق تطبیقی است، بلکه سعی شده نمونه‌ای از مطالعات تطبیقی در شاخه‌های مختلف حقوقی را دربرگیرد. با این حال

«حقوق مدنی تطبیقی» عنوانی در مجموعه حاضر ندارد، زیرا مجلد دیگر این مجموعه به این امر اختصاص یافته است. بنابراین، علاقه‌مندان به حقوق قراردادهای تطبیقی، حقوق اشخاص و حقوق خانواده تطبیقی می‌توانند به مجموعه «حقوق مدنی تطبیقی» مراجعه فرمایند. در بعضی از مقالات، مطالعه تطبیقی بین دو نظام حقوقی مد نظر قرار گرفته، در پاره‌ای از آنها مقررات کشورهای متعدد موضوع مقایسه واقع شده‌اند، در برخی موارد تطبیق حقوق داخلی ایران با اسناد بین‌المللی در موضوعات خاص، هدف مطالعه بوده و گاهی هم مؤلفین محترم، مطالعه تطبیقی مذاهب اربعه اهل سنت با فقه امامیه و یا موضع حقوق موضوعه ایران با نظرات فقهای امامیه را مد نظر داشته‌اند. در حقیقت، تلاش ما در انتخاب مقالات، علاوه بر ملاحظات فوق، در این راستا قرار داشته که مجموعه حاضر حاوی انواع مختلف مطالعه تطبیقی باشد. امید است که مقبول در گاه احدیت افتد و در غناء فرهنگ حقوقی کشور مؤثر واقع شود.

دکتر عباس کریمی

دبیر علمی نکوداشت

و رئیس دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

شرح حال مختصر دکتر سید حسین صفائی

الف) نام و مشخصات شناسنامه‌ای

سید حسین صفائی فرزند حجة الاسلام سید احمد صفائی، متولد ۱۳۱۲ در قزوین

ب) مدارک تحصیلی

- لیسانس منقول از دانشکده الهیات دانشگاه تهران (۱۳۳۲)

- لیسانس حقوق (رشته قضایی) از دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

(۱۳۳۷)

- شهادتنامه‌های دکتری رشته قضایی از دانشکده حقوق دانشگاه تهران (۱۳۴۰)

- دکتری دولتی حقوق خصوصی از دانشکده حقوق دانشگاه پاریس (۱۳۴۴) و

برنده جایزه علمی (لورا) از آن دانشکده

- دیپلم حقوق تطبیقی از دانشکده بین‌المللی آموزش حقوق تطبیقی استراسبورگ

(۱۳۴۲-۱۳۴۳)

- دیپلم آکادمی حقوق بین‌الملل لاهه (۱۳۵۴)

- گواهی تخصصی دوره حقوق انگلیس از دانشگاه کمبریج (۱۳۵۶)

ج) مشاغل و کارهای علمی و اداری

- آسیستان دانشکده حقوق دانشگاه پاریس (۱۳۴۴)

- استادیار دانشکده حقوق دانشگاه تهران (۱۳۴۴-۱۳۴۷)

- دانشیار دانشکده حقوق دانشگاه تهران (۱۳۴۷-۱۳۵۲)

- استاد دانشکده حقوق دانشگاه تهران (از سال ۱۳۵۲)

- تدریس درسهای حقوق بین‌الملل خصوصی، حقوق تطبیقی، حقوق مدنی، حقوق

مالکیت ادبی و هنری و داوریهای بین‌المللی در دانشکده حقوق دانشگاه تهران و دیگر

دانشکده‌ها و مؤسسات آموزشی در مقاطع مختلف

- عضو آکادمی بین‌المللی حقوق تطبیقی
- دارای نشان علمی از جمهوری اسلامی ایران
- عضو انجمن حقوق تطبیقی (فرانسه)
- عضو انجمن بین‌المللی حقوق مؤلف (آلمان)
- معاون دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران (۱۳۴۸-۱۳۵۱)
- معاون مؤسسه حقوق تطبیقی دانشگاه تهران (۱۳۵۴-۱۳۵۸)
- رئیس دانشکده حقوق و علوم سیاسی (۱۳۶۷-۱۳۷۱)
- رئیس مؤسسه حقوق تطبیقی دانشگاه تهران (۱۳۷۴-۱۳۸۴)
- عضو فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران از ۱۳۷۰ تا حال
- دارای آثار و تألیفات متعدد در حقوق تطبیقی، حقوق مدنی، حقوق بین‌الملل
خصوصی و داوری‌های بین‌المللی
- مجری چند طرح تحقیقاتی در زمینه حقوق خانواده، حقوق بیع بین‌المللی،
مالکیت ادبی و هنری، حقوق آب و داوری

د) سابقه و کالت و مشاوره حقوقی

- وکیل پایه یک دادگستری از ۱۳۵۳ تا کنون.
- سرپرست بخش تحقیقات دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی در لاهه و همکاری در
پرونده‌های مطروحه در دیوان دعاوی ایران - ایالات متحده (۱۳۶۱-۱۳۶۵).
- همکاری با سازمانها و مؤسسات دولتی از جمله وزارت نفت، وزارت دفاع،
سازمان صنایع دفاع (ساصد)، دانشگاه علوم پزشکی تهران به‌عنوان مشاور حقوقی به‌ویژه در
پرونده‌های بین‌المللی.

فهرست کتابهای چاپ شده

الف) فارسی

حقوق مدنی، جلد اول، چاپ سوم، انتشارات مؤسسه عالی حسابداری، ۱۳۵۰.
حقوق مدنی، جلد دوم، چاپ اول، انتشارات مؤسسه عالی حسابداری، ۱۳۵۰.

- مفاهیم و ضوابط جدید در حقوق مدنی، تهران، ۱۳۵۵.
- نهادهای اساسی حقوق ایالات متحده آمریکا (ترجمه)، چاپ شرکت سهامی کتابهای جیبی، تهران، ۱۳۵۰.
- حقوق ایالات متحده آمریکا (ترجمه)، چاپ چهارم (با تجدید نظر)، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.
- نظامهای بزرگ حقوقی معاصر (ترجمه با همکاری عزت‌الله عراقی و محمد آشوری)، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ چهارم، ۱۳۷۸.
- حقوق خانواده، جلد اول (با همکاری اسدالله امامی)، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ نهم، ۱۳۸۲.
- حقوق خانواده، جلد دوم، قرابت و نسبت (با همکاری اسدالله امامی)، چاپ سوم، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۸۱.
- مباحثی از حقوق بین‌الملل خصوصی (مجموعه مقالات)، نشر میزان، تهران، ۱۳۷۴.
- حقوق مدنی (اشخاص و محجورین)، با همکاری آقای سید مرتضی قاسم‌زاده، چاپ دوازدهم، سمت، ۱۳۸۵.
- حقوق بین‌الملل و داوریهایی بین‌المللی (مجموعه مقالات)، نشر میزان، ۱۳۷۵.
- مقالاتی درباره حقوق مدنی و حقوق تطبیقی، نشر میزان، ۱۳۷۵.
- مختصر حقوق خانواده، با همکاری اسدالله امامی، چاپ نهم، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۴.
- درآمدی بر حقوق تطبیقی و دو نظام بزرگ حقوقی معاصر (ترجمه)، چاپ پنجم، تهران، ۱۳۸۳.
- دوره مقدماتی حقوق مدنی (اشخاص و اموال)، چاپ پنجم، نشر میزان، تهران، ۱۳۸۵.
- دوره مقدماتی حقوق مدنی (قواعد عمومی قراردادها)، چاپ سوم، نشر میزان، تهران، ۱۳۸۴.
- بررسی تطبیقی حقوق خانواده، زیر نظر گرجی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۴.
- حقوق بین‌المللی (با همکاری عادل و دیگران)، دانشگاه تهران، ۱۳۸۴.

(ب) فرانسه

La protection des incapables, Etudes comparatives, Paris, Dalloz, 1966.

دوازده

فهرست مقالات چاپ شده

الف) فارسی

- «مسئولیت سازندگان و فروشندگان کالاهای معیوب»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۱، ۱۳۴۹.
- «تعهد حسن انجام قرارداد»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۲، ۱۳۴۹.
- «اشتباه در خود موضوع معامله در حقوق ایران و فرانسه»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۳، ۱۳۴۹.
- «اشتباه در شخص طرف قرارداد در حقوق ایران و فرانسه»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۴، ۱۳۴۹.
- «قیمومت بر صغار در حقوق فرانسه»، مجموعه تحولات حقوق خصوصی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۹.
- «مالکیت ادبی و هنری و بررسی قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان (۱)»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۶، ۱۳۵۰.
- «مالکیت ادبی و هنری و بررسی قانون حمایت حقوق مؤلفان ... (۲)»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۷، ۱۳۵۰.
- «نظریه جهت در قراردادها (۱)»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۸، ۱۳۵۰.
- «نظریه جهت در قراردادها (۲)»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۹، ۱۳۵۱.
- «فایده و روشهای حقوق تطبیقی»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۱۲، ۱۳۵۱.
- «تغییر نام کوچک»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۱۳، ۱۳۵۲.
- «یادی از شادروان دکتر محمود حیدریان»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۱۷، ۱۳۵۴.
- «وکالت زوجه در طلاق»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۲۲، ۱۳۶۰.

- «اهمیت حقوق تطبیقی در آموزش حقوق»، مجله مؤسسه حقوق تطبیقی دانشگاه تهران، شماره ۱، ۱۳۵۵.
- «ولایت قهری در حقوق ایران و حقوق تطبیقی»، مجله مؤسسه حقوق تطبیقی دانشگاه تهران، شماره ۲، ۱۳۵۵.
- «مقایسه قوانین و مقررات طلاق با نگاهی به حقوق ایران»، مجله مؤسسه حقوق تطبیقی دانشگاه تهران، شماره ۴، ۱۳۷۵.
- «نقدی بر قانون لغو مالکیت اراضی موات شهری»، مجله مؤسسه حقوق تطبیقی دانشگاه تهران، شماره ۶، ۱۳۵۸.
- «مسئولیت مدنی ناشی از فعل زیان آور صغیر و مجنون»، مجله حقوقی وزارت دادگستری، شماره ۱۶، ۱۳۵۶.
- «استناد به استفاده بلاجهت با وجود رابطه قراردادی»، مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی، شماره ۲، ۱۳۶۴.
- «قوه قاهره یا فورس‌ماژور، بررسی اجمالی در حقوق تطبیقی و حقوق بین‌الملل و قراردادهای بازرگانی بین‌المللی»، مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی، شماره ۳، ۱۳۶۳.
- «مفهوم تقصیر سنگین در ارتباط با شرط عدم مسئولیت»، مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی، شماره ۴، ۱۳۶۴.
- «مداخله در امور کشورهای دیگر از دیدگاه حقوق بین‌الملل»، مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی، شماره ۹، ۱۳۶۷.
- «محدودیت‌های مربوط به حقوق مالی بیگانگان در قوانین ایران»، مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی، شماره ۱۱، ۱۳۶۸.
- «نکاتی چند درباره مقررات پولی و ارزی از دیدگاه حقوق بین‌الملل خصوصی»، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۲۴، ۱۳۶۸.
- «شرح و نقدی بر ماده ۱۲۱۰ اصلاحی قانون مدنی»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۲۵، ۱۳۶۹.
- «مسئولیت بین‌المللی دولت در نتیجه اعمال فرد»، مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی، شماره ۱۳، ۱۳۶۹.

«حقوق حاکم بر ماهیت دعوی در داوریهای بین‌المللی»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۳۱، ۱۳۷۲.

«آکادمی بین‌المللی حقوق تطبیقی و چهاردهمین کنگره بین‌المللی حقوق تطبیقی»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۳۲، ۱۳۷۳.

«شهادت در امور مدنی» (گزارشی به چهاردهمین کنگره بین‌المللی حقوق تطبیقی)، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۳۳، ۱۳۷۳.

«سخنی چند درباره نوآوریها و نارساییهای قانون داوری تجاری بین‌المللی مصوب ۱۳۷۶»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۴۰، ۱۳۷۷.

«حقوق بشر در اسلام و اعلامیه جهانی حقوق بشر»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۲۷، ۱۳۷۰.

«قیمومت شخص حقوقی و قانون واگذاری قیمومت محجوران تحت پوشش سازمان بهزیستی کشور به سازمان مذکور»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۴۶، ۱۳۷۸.

«حقوق مؤلف و الزام به اجرای تعهد»، مجله نقد آراء قضایی، مرکز پژوهشهای قضایی قوه قضائیه، شماره ۱، ۱۳۷۸.

«بررسی حقوق مؤلف و نارساییهای آن در ایران»، همایش تخصصی بررسی حقوق نشر کتاب در ایران (مجموعه سخنرانیها و مقالات)، خانه کتاب، ۱۳۸۱.

«تحلیل نمایندگی ناشی از تنفیذ در حقوق انگلیس، اسلام و ایران»، مجله مدرس، دوره پنجم، شماره چهارم (پیاپی ۲۱)، ۱۳۸۰.

(ب) فرانسه

Le partage de compétence entre l'autorité gouvernementale et l'autorité judiciaire pour interpréter les traits, *Law Review*, Faculty of Law and Political Sciences, University of Tehran, No. 10-11, 1972.

La garde des enfants en droit musulman chiite et dans la législation iranienne, *Revue internationale de Droit comparé*, No. 3, 1972.

Les causes de divorce en droit iranien depuis la réforme de 1967, *Revue internationale de Droit comparé*, No. 1973.

L'interaction du droit islamique et du droit occidental dans le domaine de la propriété et des droits réels en Iran, Rapport au Xe congrès International de Droit comparé Budapest 1978, *Revue de l'Institut de Droit comparé*, Université de Téhéran, No. 5, 1979.

- La protection de la propriété intellectuelle en Iran, *Revue annuelle de l'Intergu*, 1975, Wien, pp. 215s.
- La valeur du témoignage en droit civil (Étude comparative), Rapport général présenté au 14e congrès international de droit comparé, Athènes 1995, publié en "the Probative Value of Testimony in Private Law", Kluwer law International, London 1996.
- Le mariage et le divorce en droit iranien, in *Iranian Family and Succession Law and their Application in German Courts*, Max-Planck Institut, No. 43, 2004, pp. 69-80.

طرحهای پژوهشی پایان یافته

- مقایسه قوانین و مقررات طلاق در حقوق کشورهای مختلف با نگاهی به حقوق ایران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۷.
- گرایش فعلی حقوق روستایی در ایران، زیر نظر حسن افشار، مؤسسه حقوق تطبیقی دانشگاه تهران، ۱۳۵۵.
- نقد و بررسی تطبیقی قانون داوری تجاری بین المللی، مؤسسه حقوق تطبیقی، ۱۳۷۷.
- تولید مثل مصنوعی با کمک پزشکی در حقوق ایران و فرانسه، مؤسسه حقوق تطبیقی، ۱۳۸۲.
- بررسی کنوانسیون بیع بین المللی با مطالعه تطبیقی (طرح ملی)، ۱۳۸۳.
- بررسی تطبیقی حقوق خانواده (طرح ملی زیر نظر دکتر گرجی)، ۱۳۸۳.
- بررسی لایحه جدید مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی با مطالعه تطبیقی، مؤسسه حقوق تطبیقی، ۱۳۸۴.
- بررسی کنوانسیونهای بین المللی راجع به حقوق مؤلف و تأثیر الحاق ایران به آنها بر فعالیت سازمان صدا و سیما، مؤسسه حقوق تطبیقی، ۱۳۸۳.
- بررسی تطبیقی حقوق آب، مؤسسه حقوق تطبیقی، ۱۳۸۱.
- سازمانهای غیر دولتی حقوق بشر، مؤسسه حقوق تطبیقی، ۱۳۸۰.